

5-5-96

ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਇਹ ਲੋਕ': ਸਾਲ 1996 ਵਿਚ 410 ਸਫ਼ਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਗਲਪ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਗਰ ਵਾਪਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੁਲਵਰਹੈਂਪਟਨ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਚਾਰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਲਕੀਰਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖ' ਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਿੱਚਿਆ ਸੀ।

ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਧਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਾਵਲ ਇਕ ਐਸੀ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਕੋਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਵਲ ਕਲਾ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਵੀ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ 83 ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਨੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਘਟਨਾ ਕਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦਾ ਹੈ।

ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਤੰਗੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਗੰਗਾਨਗਰ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਕੈਨਵਸ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਾਗੀਰੂ ਹੱਕੜ, ਜਾਗੀਰੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਪੁਲੀਸ ਜਬਰ, ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਤਲੇ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਅਤਿਵਾਦ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਕੈਨਵਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਕਾਰ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਪਰ ਕਾਲਜਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੰਜੀਦਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਲਹਿਰ: ਮਾਰਚ ਅਤੇ ਅਪਰੈਲ 1996 ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਨਾਟਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਕਲਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਖਿਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ 18 ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਲੋਂ ਕੋਈ 76 ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਵਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਥੀਏਟਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਪਛਾਣੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਪਲਸ ਮੰਚ 'ਲ ਸਬੰਧਤ ਨਾਟਕ

ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੇ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ 122 ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਾਟਕ ਵੀ ਸਨ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਨਾਟਕ ਸਨ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਨਾਟਕ ਵੀ ਸਨ। ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਹੋਏ ਤੇ ਕੋਈ ਇਕ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਂਡੂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੇਤਨਾ ਕਲਾ ਮੰਚ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਲੋਂ ਨਾਟਕ 'ਮਿੱਟੀ ਰੁਦਨ ਕਰੇ' ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ 25 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਭਵਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੀ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। 17 ਮਾਰਚ 'ਸਪਾਰਟਾਕਸ' ਨਾਟਕ ਨਵਚੇਤਨ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿਆਸ ਵਲੋਂ ਪਿੰਡ ਲਖਣ ਕੇ ਪੇਂਡੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਜ਼ਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਸ਼ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤਲਵੰਡੀ ਸਲੇਮ ਨਾਟਕ 'ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਰਖੀਏ ਨਾਂ' ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਡਰਾਮਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਵਿਛੜ ਗਏ ਸਾਥੀ ਰਾਜੀਵ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ 'ਰਾਜੀਵ ਯਾਦਗਾਰੀ ਮੇਲਾ' ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਿਤੋਸ਼ ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਵਗਦੇ ਪਾਲੀ' ਅਤੇ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ' ਖੇਡੇ ਗਏ। ਚਰਨ ਦਾਸ ਸਿੰਧੂ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਕੱਲੂ ਕਾਲਜ ਬੰਦ ਰਹੇਗਾ' ਵੀ ਪਟਿਆਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ 'ਖੂਨੀ ਵਿਸਾਖੀ' ਅਤੇ 'ਧਮਕ ਨਗਾਰੇ ਦੀ' ਖੇਡਿਆ। ਨਾਟਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਹਨ।

ਲਘੂ ਨਾਟਕ 'ਨੇਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਗਿਆ': ਸਵੇਰੇ ਨੇਤਾ ਜੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੋਝਿਆਂ ਵਾਲੀ ਵਾਸਕਟ ਪਾ ਲਈ।

-ਉਤੋਂ ਏਨੀ ਰਗਮੀ ਏ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵਾਸਕਟ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋ?

-ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਬੋਝਿਆਂ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਵੱਟੇ ਪਾਉਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਭਾਰ ਵਧ ਜਾਵੇ। ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਕੇ ਪਲੜੇ ਵਿਚ ਪੈਣ।

(ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ) - ਇਹ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋਏ ਹੋ?

-ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹੀ ਵਾਸਕਟ ਵਾਲੇ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਵੱਟਿਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।